

HUMAN
RIGHTS
WATCH

“Биз дайым коркуу ичинде жашап жатабыз”

Кыргызстанда экстремисттик материалдарды сактоо

Кыскача мазмуну

2017-жылы Кыргызстанда “Сухробду” тыюу салынган ислам тобунун журналын жана үч барак текстин сактап жүргөндүгү соттошкон. Тергөө органдарынын айтымында, бул материалдар анын үйүнө тинтүү жүргүзүлгөн учурда табылган.

Сухробго бул эскилиги жеткен материалдарды тараткан деген да, зомбулук иштерин жасоого даярданган деген да же зомбулук жасаган деген да айып тагылган эмес. Сот учурунда ал кылмыш ишине негиз болуп берген бул материалдар аныкы эмес экендигин, аны бирөөлөр атайылап үйүнө таштап кеткендигин бир нече ирет кайталап айтканына карабастан аны үч жылга кесип жиберешкен. Бир нече айдан кийин ден-соолугуна байланыштуу шарттуу түрдө мөөнөтүнөн мурда бошотулганы менен ал кайсы учур болбосун, кайрадан түрмөгө отуруп калышы ыктымал.

“Бул материалдарды милиция кызматкерлери кантип жана кайсы жактан алгандыгын эч ким: мен да, менин үй-бүлөм да, күбө-калыс болуп берген кошуналарым да көргөн эмес, - деп айтты Сухроб Хьюман Райтс Вотч уюмуна берген интервьюсунда. – Каалаган учурда ордер менен келип, жалган далилдердин негизинде кайрадан отургузуп салабы деп дайыма коркуп жашап келе жатабыз”.

Сухроб 2010-жылы Кыргызстанда экстремисттик материалдарды сактап жүргөнү үчүн Кылмыш-жаза кодексинин 299-2-беренеси менен соттолгон бери эле дегенде 258 адамдын катарын толуктады. Террористтик жана экстремисттик багыттагы кылмыштар жөнүндө иштердин басымдуу бөлүгү экстремисттик материалдар деген эмне экендиги так аныкталбаган ушул беренеге туура келет. Акыркы маалыматтар боюнча, ушул баяндама даярдалып жаткан учурда дагы башка жүздөгөн адам сот болушун күтүп жатат жана мындай кылмыш иштердин саны жыл сайын өсүүдө: 2016-жылдын алгачкы тогуз айында эле (акыркы алынган маалыматтар) 167 кылмыш иши козголгон. Биздин изилдөө аныктагандай, көпчүлүк учурда бийлик бул беренени эч кандай зомбулук деле жасабаган, болгону тыюу салынган адабияттарды же видеоматериалдарды жөн гана сактап жүргөн, же болбосо ислам дининин консервативдүү багыттарын карманган адамдарга карата колдонуп келет.

2013-жылдан баштап 299-2-беренесинен «жайылтуу максатында» деген буга чейинки милдеттүү белги алып салынган. Бул динге ишенүү эркиндиги жана ой-пикирин

билдирүү эркиндиги үчүн өтө терс кесепеттерге алып келди. 2016-жылдын декабрь айында жергиликтүү жана эл аралык укук коргоочу уюмдардын сын-пикирин эске алуу менен парламент жаңы Кылмыш-жаза кодексин кабыл алууда «жайылтуу максатында сактоо» деген курамды кайрадан калыбына келтирди. Жаңы Кылмыш-жаза кодекси кеңири соттук-укуктук реформанын алкагында кабыл алынган. Аталган реформа 2019-жылдын январь айынан тартып жүргүзүлө башташы керек эле. Анткен менен өлкө жетекчилиги анын кечендетилип жаткандыгын жана аны ишке киргизүү мөөнөтү кийинкиге жылдырылышы мүмкүн экендигин айтууда.

Жаңы Кылмыш-жаза кодексиндеги 299-2-берененин ушул Кодекс ишке киргизилген 2009-жылдан баштап эле орун алып келе жаткан эң көйгөйлүү аспекти эч өзгөрбөстөн калтырылды. Бул – экстремизм түшүнүгүнүн эң кеңири аныктамага ээ экендиги. Аталган берененин негизин 2005-жылдагы “Экстремисттик ишмердүүлүккө каршы туруу жөнүндө” КР Мыйзамында камтылган экстремисттик иш-аракеттердин тизмеги түзөт. Тизмекке террорчулук иш-аракеттерден тартып «улуттук ар-намысты кемсинтүү», «бейбаштык иш-аракеттер» жана «вандализм иш-аракеттерине» чейинки иш-аракеттер киргизилген.

Бул же тигил материалды экстремисттик деп табуу маселесин Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясынын эксперттери чечет. Бирок, бул эксперттердин компетенттүүлүгү жана калыстыгы укук коргоочулардын арасында бир топ суроолорду жаратууда. Өкмөт экстремизмге текшериле турган материалдарды экспертизадан өткөрүү ишин Мамлекеттик соттук-экспертизалык кызматка өткөрүп берүүнү жөнүндө чечим кабыл алган, бирок бул баяндама даярдалган учурда аталган чечим ишке аша элек болчу.

Биз айрым иштерди караган учурунда 299-2-беренеси боюнча өтүп жаткан адамдар далилдерди атайылап таштап коюу же/жана тыюу салынган мамиле жасоо сыяктуу процессуалдык ченемдердин бузулушу орун алган болчу деп жатышты. Ушул сыяктуу 11 ишти кароодо кылмыш жасоого шектелген адамдар, алардын туугандары же жактоочулары укук коргоо органдарынын кызматкерлери тыюу салынган мазмундагы китептерди, брошюраларды, видеолорду, флеш-карта же дисктерди аларга атайылап таштап коюп жатышкандыктарын билдирген, Алардын айтымында, бул, ылайыгына жараша, же камакка алуу үчүн, же кылмыш ишин козгобоо же токтотуу үчүн алардан

акча талап кылуу максатында жасалган. Моюнга алдыруу максатында шектүүлөрдү уртокмокко алган 6 жагдай катталган.

299-2-беренеси боюнча камакка алуулар көпчүлүк учурда ИИМдин Экстремизмге, терроризмге жана мыйзамсыз миграцияга каршы туруу боюнча башкы башкармалыгынын 10-бөлүмүнүн (кийинчерээк – ИИМ тутумундагы Экстремизм, терроризм жана мыйзамсыз миграция боюнча кызматы) жана Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетинин (УКМК) кызматкерлери тарабынан жүргүзүлгөн.

Биз менен иштешүү учурунда Кыргызстандын расмий адамдары укук коргоо органдарынын 299-2-берене боюнча иш алпаруусуна байланышкан мыйзам бузуулар жөнүндө суроолорубузга көпчүлүк учурда түз жооп бербей же алар тутумдук мүнөзгө ээ эмес деп жатышты. Коопсуздук маселелери менен алектенген үч чиновник Хьюман Райтс Вотч уюмуна берген интервьюларында кыйноолор, далилдерди ыргытып коюу жана акча талап кылуу сыяктуу нерселер орун алып жаткандыгын мойнуна алганы менен экөөсү мындай көрүнүштөр саналуу гана экенин белгилешти. «Албетте, бизде бул көйгөй бар», - деди алардын бири. Экинчиси болсо антитеррордук бөлүмдөрдө дагы эле «эскиче иштеп, адамдардын укуктары менен эркиндиктерин бузуп жаткан кызматкерлер менен жетекчилер бар» деп мойнуна алды.

Акыйкатчынын аппаратындагылар бизге кабарлагандай, аларга “укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин мыйзамсыз иштерине карата Кыргыз Республикасынын дин тутунган жарандарынын укуктары менен кызыкчылыктарын коргоо боюнча ар кандай маселелер менен көптөгөн арыздар түшүп жатат”, бирок фактылар далилденбей калууда. Аппараттын улук кызматкери тинтүү “көп учурда” «мыйзам бузуу бар» делген учур болуп калаарын айтты. Анын сөзүнө караганда, 2018-жылдын экинчи жарымында 299-2-беренеси боюнча козголгон кылмыш иштериндеги мыйзам бузуулар жөнүндө арыздарды жана террористтик, экстремисттик багыттагы кылмыштар үчүн соттолгон адамдардын камактагы жашоо-шарттарын талдоону пландап жатышкан. Бирок, мурдагы ыйгарым укуктуу адам 2018-жылдын июнь айында жумуштан кетип калып, ушул баяндаманы даярдоо учурунда анын кызмат орду дале бош болчу.

Башкы прокуратурадан биздин суроо-талап боюнча алынган маалыматта укук коргоо органдарынын кызматкерлери экстремизм же террорчулук иштери боюнча шектүүгө же

айыпталуучуга карата уруксат берилбеген тергөө жана алдын ала тергөө ыкмаларын колдонгондугу үчүн тартиптик же кылмыш жообуна тартылбагандыгы маалымдалган.

Кыргызстандын укук коргоо органдарынын кызматкерлери кыйноолорду колдоно тургандыгы БУУнун Кыйноолорго каршы комитети, ошондой эле КР Кыйноолордун алдын алуу боюнча улуттук борбору тарабынан да тастыкталган. Өкмөтүн алдына бул боюнча тийиштүү маселелер коюлду.

Бул баяндама көбүнчө КЖКнын 299-2-беренеси өтө эле ырайымсыз колдонулуп жатканына байланыштуу маселеге арналган. Антсе да бул жерде көтөрүлүп жаткан кээ бир көйгөйлөр, мисалы, террорчулук боюнча шектүү адамга жасалган мамиле, Кыргызстандын бийлигинин «Ислам мамлекети» (ИМ), сириялык «Джебхат ан-Нусра» (азыркы аталышы «Тахрир аш-Шам») жана алардын бутакташкан уюмдары сыяктуу трансчектик куралдуу исламчыл топтордун баш көтөрүүсүнө жооп кайтарышынын жалпы мүнөзүнө да тиешеси бар. Айрым баалоолорго таянсак, 2012-жылдан баштап Борбордук Азиядан чыккан 2,6 миңден 5 миңге чейин адам, анын ичинде Кыргызстандан - 764 адам ушундай топтордун катарында болуу максаты менен Сирия, Ирак жана бир аз бөлүгү Афганистанга жөнөп кетишкен. Бирок, бул баалоолор анык эмес, анын үстүнө жөнөп кеткендердин арасында согуштук иш-аракеттерге катышпаган үй-бүлө мүчөлөрү жана башка адамдар да бар эмеспи.

Борбордук Азия аймагынан чыккандар, анын ичинде Кыргызстандын жарандары да, ошондой эле диаспоранын өкүлдөрү да 2016-жылдан 2018-жылдын июль айына чейинки мезгилдеги резонанс жараткан бери эле дегенде жети кол салууга айыпталууда. Алардын көпчүлүгүндө ИМ катышкандыгы айтылат. Эки эпизод Стамбулга тиешелүү, калгандары Санкт-Петербургда, Стокгольмдо, Нью-Йоркто, Тажикстандагы Хатлон облусунда жана Бишкектин өзүндө болгон. Мындай кол салуулардын натыйжасында аз дегенде 117 адам каза болуп, 360тан ашык адам жабыркаган.

Хьюман Райтс Вотч уюму мындай кол салууларды ачык-айкын, сөз кылбастан айыптайт жана өкмөттөрдү күнөөлүүлөрдүн жоопко тартылышын камсыздоого чакырат. Биз каалагандай мамлекеттин өз юрисдикциясы чегиндеги бардык адамдарды коргоону камсыздоо милдети бар экендигин билебиз, анткен менен ар бир көрүлүп жаткан чаралар эл аралык укуктун талаптарына жооп бериши керек. БУУ бир нече жолу белгилегендей жана Хьюман Райтс Вотч уюмунун документтештиргендей, террорчулук

менен күрөшүүнүн контекстинде адам укугун бузуу мыйзамсыз иш-аракет гана болбостон, натыйжасыздыкка да алып келет. Себеби, жергиликтүү жамааттын обочолонуп, алардын арасында куралдуу экстремисттик топторду колдоо аракети күч алуусуна алып келет.

Хьюман Райтс Вотч уюму бул баяндама үчүн 70 адамдан интервью алды жана 299-2-беренеси боюнча козголгон 34 ишти изилдеп чыкты. Интервьюлар Кыргызстанда 2017-жылдын июнь жана июль айларында жана 2018-жылдын май айында өткөрүлүп, аралыктан телефон жана интернет аркылуу да жүргүзүлдү. Биздин интервьюга катышкан адамдардын арасында 299-2-беренеси боюнча айыпталып жаткан же соттолгон 11 адам, ушундай иштердин 13 фигурантынын туугандары, 17 жергиликтүү укук коргоочулар жана профилдик жактоочулар, коопсуздук маселелери менен алектенген 3 чиновник, Акыйкатчы аппаратынын бир улук кызматкери болду. Андан тышкары, 299-2-беренеси боюнча 23 кылмыш иши боюнча соттук документтерди, мыйзамдарды жана расмий документтерди, ЖМК материалдарын жана социалдык тармактардагы постторду (ой-пикирлерди) талдап чыктык.

Соттук иштердин материалдарында Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиянын 18 эксперттик корутундусу бар. Материалдар экстремисттик деп табылган 14 учурда зомбулукка байланыштуу (мисалы, дене-бойлук зомбулук аракети) же зомбулукка үндөгөн чакырык болгон эмес. Дагы төрт иш Сириядагы куралдуу исламчыл топтун бир же андан көп азгыруучу видеороликтерин же башка пропагандалык материалдарын сактоого байланышкан, бирок мындай иштердин биринде да айыпталуучу бул материалдарды таратып жүргөндүгүнүн далилдери болгон эмес.

Биз баарлашкан чиновниктердин айтымында, 299-2-беренеси боюнча козголгон иштердеги экстремисттик материалдардын басымдуу бөлүгүн «Хизб-ут-Тахрирдин» (Боштондук партиясы) - ондон ашык өлкөлөрдө, анын ичинде Кыргызстанда да тыюу салынган панисламчыл кыймылынын дааваттары жана башка материалдары түзөт. Анын негизги максаты - шариатка негизделген халифатты орнотуу, бирок «Хизб-ут-Тахрир» бул максатка жетүү үчүн зомбулуктан баш тартарын ачык жарыялап келет.

Кыргызстандын Жогорку соту даярдаган 2016-жылдагы соттук практикага баяндамада террорчулук жана экстремисттик аракеттер боюнча кылмыш жообуна тартылгандардын көпчүлүк бөлүгүн Кыргызстандын түштүк жагындагы этникалык өзбектер түзө

тургандыгы айтылган. Дал ушунда өзбек азчылыктарынын үлүшү көп, ал эми жалпы өлкө боюнча этникалык өзбектер калктын 15%дан азыраагын түзүшөт. Кыргызстандын түштүгү дин маселесинде көбүрөөк консервативдүү болуп саналат. Өзбек азчылыгынын көп жылдардан берки нааразычылыктары, анын ичинде 2010-жылдын июнь айында болуп өткөн этностор аралык жаңжалга байланышкан дооматтары дагы эле чечилбей келет.

Хьюман Райтс Вотч уюму 299-2-беренеси боюнча кылмыштык куугунтуктоо максаттуу түрдө этникалык же диний белгилери боюнча жүргүзүлүп жатат деген тезисти далилдегенге же жокко чыгарганга мүмкүнчүлүгү жок. Бирок, этникалык өзбектердин ичинен ушул иш менен өтүп жаткан көп адамдар жана алардын туугандары жагдай ушундай экендигине ишенишет жана бул абал жамааттар арасындагы чыңалуунун ыктымалдуу булагы экендигин айтышат. Кыргызстандын ТИМи аркылуу алынган ИИМ маалыматында террорчулукка жана экстремизмге каршы иш алып барууда этникалык белгилери боюнча басмырлоо фактылары боюнча «2010-2018-жылдардын аралыгында укук коргоо органдарынын кызматкерлерине карата эч кандай арыз же даттануулар» «болгон эмес» деп белгиленет. УКМК болсо мындай суроону жоопсуз калтырды. 2010-жылдан берки маалыматты бул мекемелерден сураганыбыздын себеби, ал 299-2-беренеси иштеп баштаган алгачкы толук жыл болуп саналат.

2016-жылдан баштап 299-2-беренеси боюнча шарттуу жаза чегерүү алынып салынган. Экстремисттик жана террорчулук багыттагы кылмыштарды биринчи жолу жасагандарга үч жылдан беш жылга чейинки мөөнөткө, ал эми бул иш боюнча буга чейин соттолгондорду, же экстремисттик материалдарды эл чогулган иш-чараларда жайылткандарды жети жылдан он жылга чейинки мөөнөткө эркинен ажыратуу жазасы калтырылды.

Түрмөдөгүлөрдүн радикалдашуусун болтурбоо максатында 2016-жылы террорчулук жана экстремисттик багыттагы кылмыштары үчүн соттолгондорду атайын блокторго же колониялардын “обочолонгон тилкелерине” которуу иши башталган. БУУ тутумундагы айрым уюмдардын жана башка эл аралык, бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү Хьюман Райтс Вотч уюмуна берген интервьюсунда бул учурда экстремисттик материалдарды сактоо сыяктуу анча оор эмес кылмышы үчүн соттолгондорду зомбулукка байланышкан кылмыштары үчүн соттолгондордон бөлүп камоо иши колго алынбагандыгын белгилешкен.

Мурда соттолгондор, укук коргоо профили боюнча жактоочулар жана интервью учурунда жаза мөөнөтүн өтөп отурган адамдардын туугандары Хьюман Райтс Вотч уюмуна камактагы адамдын кадыр-баркын басмырлаган шарттарды, анын ичинде камералардагы кир дааратканаларды, тамак-аш менен медициналык тейлөөнүн жетишсиздигин жана тыгылышып жашоону айтып, даттанышты. Мында радикалдашуунун жайылышынын алдын алуу боюнча чаралар эс алуу жана калыбына келтирүү программаларына эле эмес, камактагыларды видеобайкоо камераларынын жардамы менен катуу көзөмөлгө алууну камсыздоого багытталган.

Хьюман Райтс Вотч уюму камактагылардын радикалдашуусунун алдын алуунун зарылдыгын танбайт, бирок эркинен ажыратылган адамдар эл аралык укук тарабынан корголгон бардык адам укуктарына - албетте, түрмөдө отуруунун өзгөчөлүктөрүнө байланышкан чектөөлөрдөн тышкары укуктарга ээ болушу керек. Адамдын ажыратылгыс укуктарын жеке кол тийбестикке, камакта гумандуу шарттар болушуна жана тийиштүү медициналык жардамдан пайдалануу мүмкүнчүлүгү жеткиликтүү болушу кирет.

Биз менен кат алышууда деле Жаза аткаруу мамлекеттик кызматы камактагы адамдын кадыр-баркын басмырлаган шарт жөнүндөгү тезиске макул болгон жок. ЖАМК БУУнун Баңгизаттар жана кылмыштуулук боюнча башкармалыгы менен биргеликте камактагы шарттарды жакшыртуу жана соттолгондорго тарбия иштерин жүргүзүү боюнча программаларды ишке ашырып жаткандыгын белгиледи.

Кыргызстан мурдагы СССРдин жана Чыгыш Европанын экстремисттик ишмердүүлүккө каршы туруу жөнүндө россиялык мыйзамдардын үлгүсү боюнча экстремисттик материалдарды сактап жүрүү үчүн жоопкерчилик каралган сегиз мамлекетинин катарына кирет.

299-2-беренеси боюнча камакка алуулар жана кылмыш-жаза куугунтуктоолору жеке жашоонун кол тийбестигине болгон укук, дин тутуу эркиндиги, ой-пикир билдирүү эркиндиги жана биригүү эркиндиги, кыйноого дуушар болбоо укугу жана калыс соттук териштирүүлөргө болгон укук сыяктуу негиз салуучу укуктар менен эркиндиктердин бузулушуна алып келет.

Кыргызстандын бийлиги 2019-жылдын 1-январынан баштап 299-2-беренесинин жаңы редакциясы (жаңы Кылмыш-жаза кодексиндеги 315-берене) натыйжалуу ишке киргизилишин камсыздашы керек. Анда материалдарды зомбулук максатында жайылткандыгы же жайылтууга ниети болгондугу жөнүндө далилдер жок болуп туруп экстремисттик материалдарды сактагандыгы үчүн кылмыш-жаза куугунтуктоосуна алуу жөнүндө пункт алынып салынган. 2005-жылдагы «Экстремисттик ишмердүүлүккө каршы туруу жөнүндө» Мыйзамындагы экстремисттик материалдардын аныктамасын тез арада конкреттештирүү зарыл. Ал эми буга чейин - тыюу салынган материалдарды аларды зомбулук максатында жайылткандыгы же жайылтууга ниети болгондугу жөнүндө далилдер жок туруп сактап жүргөндүгүнө байланышкан кылмыш иштеринин бардыгын токтото туруу зарыл.

Прокуратура менен соттор эл аралык көз карандысыз эксперттерди ишке тартуу менен 299-2-берене боюнча козголгон кылмыш иштеринин бардыгын кайрадан ыкчам түрдө карап чыгып, экстремисттик деп табылган материалдарды зомбулуктуу иш-аракеттерге же аларга шыкактоого колдонгондугу же колдонууга ниети болгондугу жөнүндө далилдер жок болсо, тийиштүү өкүмдөрдү жокко чыгаруу боюнча чара көрүшү керек. Далилдерди атайылап ыргытып коюуга, кыйноолорго жана кыйнап кылмышты мойнуна алдырууга байланышкан арыздар боюнча калыс иликтөөнү жана соттук териштирүүнү камсыздоо зарыл. Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитети менен Ички иштер министрлигинин Экстремизм жана мыйзамсыз миграцияга каршы туруу кызматында өз кызматкерлеринин мыйзам бузууларына карата толеранттуу болбоо саясаты ишке киргизилиши керек.

Кыргызстандын эл аралык өнөктөштөрү, анын ичинде ЕККУ, БУУ тутумундагы уюмдар, Европа Биримдиги жана айрым мүчө мамлекеттер, ошондой эле АКШ Бишкекке террорчулукка каршы күрөшүү багытында жардам берүүнү өкмөттүн адам укуктары жаатындагы максаттуу көрсөткүчтөрдү сакташына байланыштырып коюшу кажет. БУУнун Адам укуктары боюнча Жогорку Комиссарынын башкармалыгы жана ЕККУ Кыргызстандагы абалды документтештирүү жана ачык-айкын чагылдыруу боюнча ишти улантышы керек жана Кыргызстандын өкмөтүнө саясаттар менен практикаларды адам укуктарынын эл аралык стандарттарына шайкеш келтирүүгө көмөк көрсөтүүгө даяр болушу керек.

Сунуштамалар

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө

Бардык министрликтерге жана ведомстволорго

- Террорчулук же экстремисттик багыттагы кылмыштар боюнча айыпталып жаткандардын бардыгына алгачкы иликтөөнүн, тергөөнүн, сот процессинин бардык этаптарында жана, эгер айыптоочу өкүм чыгарылса, жаза мөөнөтүн өтөө убагында укуктары толук кандуу сакталышын камсыздоо.
- Уруксат берилбеген мамиле жөнүндөгү бардык арыздардын ыкчам иликтенишин жана күнөөлүүлөрдү жоопко тартууну камсыздоо.
- Материалдарды экстремизмге карата экспертизадан өткөрүү боюнча функцияларды Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясынан Мамлекеттик соттук-экспертизалык кызматка өткөрүп берүү.
- Соттук-экспертизалык кызматты артыкчылыктуу тартипте кадрлар менен камсыздоо жана аларды даярдоо ишин колго алуу. Бул ведомствонун материалдардын экстремизмге тийиштүүлүгүнө экспертиза жүргүзүүнү зомбулук жасоого шыкактоо ниети бардыгын камтыган так жана объективдүү, аныктаманын негизинде эл аралык стандарттарда талап кылынгандай калыс жана көз карандысыз аткарышы үчүн шарт түзүү максатын көздөйт.
- Туюу салынган материалдарга байланыштуу кылмышка айыпталып жаткан каалаган адамдын бул материалдарды экстремисттик деп табуу чечимине каршы чыгып, талашууга мүмкүнчүлүгү болушун камсыздоо.
- Бейөкмөт жамаатын жана көз карандысыз эксперттерди 2017-2022 жылдарга карата Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн экстремизм жана террорчулукка каршы аракеттенүү боюнча программасын ишке ашыруу боюнча иш-чаралар планында камтылган ченемдик жоболор менен реформалардын имплементациясын комплекстүү талдоо ишине тартуу.
- БУУнун ушул баяндаманын тематикасы үчүн профилдик болгон атайын өкүлдөрү, анын ичинде терроризмге каршы күрөшүү, дин тутуу эркиндиги, кыйноолор, ой-пикир билдирүү эркиндиги, чогулууга жана биригүүгө эркиндик, соттордун жана жактоочулардын көз карандысыздыгы маселелери боюнча атайын баяндамачыларынын, ошондой эле Мыйзамсыз кармоолор боюнча жумушчу топтун Кыргызстанга барып келүүсүнө көмөктөшүү.

- Кыргызстанга көз карандысыз укук коргоочулардын тоскоолдуксуз келип турушун камсыздоо.

Башкы прокуратура менен Юстиция министрлигине

- Тыюу салынган материалдарды сактап жүрүүгө гана байланышкан 299-2 берене боюнча козголгон бардык кылмыш иштерин токтоосуз токтотуу керек. Бул берене менен кылмыш иши ал материалдар зомбулуктуу иш-аракеттерди жасоо же аларды жасоого шыкактоо үчүн колдонулганда же колдонуу ниети болгондо гана козголушу керек.
- Эл аралык көз карандысыз эксперттерди ишке тартуу менен 299-2-берене боюнча козголгон бардык кылмыш иштери ыкчам кайра каралып чыгышы керек.
- Экстремисттик деп таанылган материалдар зомбулуктуу иш-аракеттерди жасоо же аларды жасоого шыкактоо үчүн колдонулбаган же колдонуу ниети болбогон учурларда кылмыш-жаза куугунтуктоосун токтотуп, өкүмдү жокко чыгаруу үчүн чара көрүү керек.
- Укук коргоо органдарынын кызматкерлери тарабынан шектүү адамдарга карата далилдерди атайылап ыргытып коюу, акча талап кылуу, кыйноо жана башка ырайымсыз мамиле жасоо иштерине жана шектүү адамдардын процессуалдык укугун одоно бузууларга бөгөт коюу максатында көзөмөл чараларды күчөтүү. Ушундай сыяктуу фактылар боюнча түшкөн арыздарга калыс жана кылдат иликтөө жүргүзүү. Күмөн жараткан далилдер менен айыпталып жаткан же соттолгон адамдардын иштерин кайрадан карап чыгуу керек.
- Кыйноого жана башка уруксат берилбеген мамилеге кабылдым деген камактагы адамдарга ыкчам жана көз карандысыз соттук-медициналык күбөлөндүрүү өткөрүлүшүн камсыз кылуу керек.
- Кыйноолорго жана башка уруксат берилбеген мамилеге, ошондой эле адам укуктарын олуттуу бузулуштарына жол берген бардык адамдарды жоопко тартып, кылмыш ишин козгогонго чейин жеткирүү керек.
- Юстиция министрлигинин расмий сайтына тыюу салынган материалдардын тизмесин ыкчам мүнөздө жаңыртып туруу керек жана тигил же бул материалды экстремисттик деп табуу жөнүндө чечимдерге даттанууга реалдуу мүмкүнчүлүк болушун камсыздоо зарыл.

Жогорку Кеңешке жана КР Президентине

- 2019-жылдын 1-январынан баштап 299-2-беренесинин жаңы редакциясы (жаңы Кылмыш-жаза кодексиндеги 315-берене) натыйжалуу ишке киргизилишин камсыздоо керек. Анда материалдарды зомбулук максатында жайылткандыгы же жайылтууга ниети болгондугу жөнүндө далилдер жок болуп туруп экстремисттик материалдарды сактагандыгы үчүн кылмыш-жаза куугунтуктоосуна алуу жөнүндө пункт алынып салынган. Ага чейин тыюу салынган материалдарды сактап жүргөндүгү үчүн гана козголгон кылмыш иштеринин баарын токтотуп туруу керек.
- 2005-жылдагы «Экстремисттик ишмердүүлүккө каршы туруу жөнүндө» Мыйзамындагы өтө кеңири же конкреттүү эмес экстремизм жана экстремисттик ишмердүүлүк түшүнүктөрүнүн аныктамаларын тууралоо максатында мыйзамды жокко чыгаруу же кайрадан иштеп чыгуу керек. Анын ичинде «улуттук ар-намысты кемсинтүү» жана «бейбаштык иш-аракеттерди жасоо» үчүн жоопкерчилик сыяктуу жоболорго көңүл буруу зарыл, анткени алар террорчулукка же зомбулуктуу экстремизмге түздөн-түз шыкактоонун деңгээлине жетпеши деле мүмкүн.
- Экстремисттик же террористтик багыттагы кылмыштары үчүн соттолгон адамдарга алар мамлекеттин коопсуздугуна коркунуч келтирбеген учурларда шарттуу жаза берүү мүмкүнчүлүгүн калыбына келтирүү керек.
- Экстремисттик же террористтик багыттагы кылмыштары үчүн соттолгон адамдарга жаза мөөнөтүн өтөп бүткөндөн кийин банк эсептери жана башка каржылык активдери жеткиликтүү болушун камсыздоо керек, албетте, эгер аларды кылмыштуу максатка колдонуу ниети бар экендиги жаңы далилдер менен бекемделбеген учурларда.

Премьер-министрге, Ички иштер министрлигине, Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетине

- Каалагандай укук коргоо органынын кайсы кызматкери болбосун ал тарабынан камактагыларга кыйноолор жана башка уруксат берилбеген мамилелер, ошондой эле далилдерди атайылап ыргытып коюу же акча талап кылуулар болсо, ага карата толеранттуу болбоо саясатын токтоосуз камсыздоо керек. 2019-жылдын 1-январынан баштап соттук-укуктук реформанын ишке

- киргизилишин камсыздоо, анын ичинде бардык тинтүүлөрдү жана далилдерди табуу иши сөзсүз фото, аудио жана видеого тартылышын камсыздоо.
- Милиция кызматкерлеринин жана башка укук коргоо органдарынын мыйзам бузган фактылары боюнча жоопкерчилигин тиешелүү деңгээлде камсыздоо, анын ичинде муну милдеттерин аткаруудан четтетүү, кызматтан алуу же кылмыш ишин козгоо үчүн материалдарды өткөрүп берүү аркылуу ишке ашыруу.
  - Күч түзүмдөрүнүн жеке курамында, анын ичинде ИИМдин Экстремизм жана мыйзамсыз миграцияга каршы туруу кызматында жана УКМКда этностук жактан тең салмактуу түзүмдү камсыздоо боюнча ишти активдештирүү.

Жаза аткаруу мамлекеттик кызматына

- Террорчулук жана экстремисттик багыттагы кылмыштар үчүн соттолгон адамдарды зомбулукка тиешеси бар адамдардан зомбулуксуз мүнөздөгү кылмыштарды жасаган адамдарды бөлүп алуу максатында скринингден өткөрүүнү активдештирүү.
- Түрмөдөгү бардык адамдардын кадыр-баркын урматтап, сый мамиле кылууну, санитария жана гигиенанын, тамак-аштын, медициналык жардамдын, турмуш-тиричилик шарттарынын, эс алуунун жана калыбына келтирүүнүн жетишээрлик деңгээлде болушун камсыздоо; жалгыз камап коюудан алыс болуу, же аны адам укуктары жөнүндө эл аралык ченемдер жана Камактагыларга мамиле кылуунун минималдуу стандарттык эрежелери (Нельсон Манделанын эрежелери) талап кылгандай чектен чыккан учурларда гана колдонуу.

Кыргызстандын эл аралык өнөктөштөрүнө

Кыргызстандын бардык эл аралык өнөктөштөрүнө, анын ичинде БУУ менен БУУнун терроризмге каршы органдарына, ЕБга, ЕККУ жана ага мүчө мамлекеттерге, ошондой эле эл аралык донор уюмдарга төмөнкүлөр сунушталат

- Кыргызстанга террорчулук менен күрөшүүгө жардам берүүнү терроризмге каршы күрөшүү иш-чаралары, камакка алуулар жана экстремисттик ишмердүүлүккө каршы турууга байланышкан, анын ичинде КР КЖКнын 299-2 беренеси боюнча кылмыш иштеринин контекстинде адам укуктарынын кепилдиктери камсыздалышынын жакшырышына шарттоо.

- Кыргызстандагы адам укугу боюнча абалды документтештирүүнү ачык жарыялап турууну улантуу. Кыйноо практикасы сыяктуу учурда улантылып жаткан жана буга чейин болуп келген мыйзам бузууларга ачык нааразычылык билдирүү жана өкмөттү мындай мыйзам бузууларга натыйжалуу жооп кайтарууга чакыруу.
- Кыргызстанга террорчулук менен экстремизмге каршы күрөшүү жөнүндө ченемдерди, анын ичинде КР Кылмыш-жаза кодексинин 299-2-беренесиндеги адам укуктары жаатындагы эл аралык стандарттарга туура келбеген ченемдерди кайра карап чыгууга же жокко чыгарууга юридикалык жана башка техникалык көмөктөшүүгө артыкчылыктуу багытта көңүл буруу.
- 299-2-берененин (жаңы Кылмыш-жаза кодексинде 315-берене) жаңы редакциясы 2019-жылдын 1-январынан тартып өз убагында ишке киргизилишине кадрларды кошумча даярдоого жана Мамлекеттик соттук-экспертизалык кызматтын экстремисттик болушу ыктымал болгон материалдарда криминалдык мазмундун бар же жогун калыс жана көз карандысыз экспертизадан өткөрүү боюнча мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү максатында көмөк көрсөтүүнү сунуштоо.
- Кыргызстанга террорчулук жана экстремисттик багыттагы кылмыштар үчүн соттолгон адамдарды скринингден өткөрүү жана адам укуктары жөнүндө эл аралык ченемдердин талаптарынын жана Нельсон Манделанын Эрежелеринин алкагындагы эс алуу жана калыбына келтирүү программалары жаатында техникалык жана каржылык жардам берүүгө артыкчылыктуу көңүл бөлүү.
- БУУнун терроризм менен күрөшүү башкармалыгы Кыргызстанда террорчулук менен күрөшүүнүн жүрүшүндөгү ыктымалдуу болгон мыйзам бузуулар, анын ичинде ушул шылтоо менен этникалык, диний, саясий же башка белгилери боюнча куугунтуктоо жаатындагы маселелерге көз салып, Коопсуздук Кеңешине жана Башкы Ассамблеяга берилүүчү баяндамаларга киргизиши керек. Кыргызстанда иштеп жаткан БУУ тутумундагы бардык уюмдар буга көмөк көрсөтүшү зарыл.
- БУУнун Террорчулук менен күрөшүү шарттарында адам укугун жана негизги эркиндиктерин коргоо жана колдоо маселеси боюнча атайын баяндамачысы Кыргызстанга баруу туурасында сунуш берип, өзүнүн жалпы мүнөздөгү жана Коопсуздук кеңешине бере турган баяндамаларына террорчулук менен күрөшүү чаралары этникалык, диний, саясий же башка белгилери боюнча куугунтуктоо үчүн колдонууга байланышкан бардык тынчсызданууларын киргизиши керек. Кыйноолор боюнча жана соттор менен жактоочулардын көз карандысыздыгы

жөнүндө маселелер боюнча Атайын баяндамачылар дагы Кыргызстанга баруу туурасында сунуш бериши керек.

- Европа Биримдиги Борбордук Азиядагы каалагандай террорчулукка каршы чараларга жана бул баяндаманы даярдоо учурунда ал туурасында сүйлөшүүлөр жүргөн кеңейтилген Өнөктөштүк жана кызматташуу жөнүндө келишимге базалык негиз катары адам укуктары жаатындагы эл аралык стандарттардын реалдуу сакталышы киргизилишин камсыздашы керек.
- Кыргызстандын башка өнөктөштөрүн, анын ичинде Россияны, Кытайды, ЖККУну жана ШКУну Кыргызстанда жана башка Борбордук Азия мамлекеттеринде адам укуктары жаатындагы эл аралык стандарттарга шайкеш келген антитеррорчулук стратегияларын иштеп чыгууга шык-дем берүү зарыл.